

صورت وقف نامه کتاب و مدرسه ای از دوره صفوی

نویسنده: ایمانیه، مجتبی
فقه و اصول :: وقف میراث جاویدان :: پاییز و زمستان 1376 - شماره 19 و 20
از 110 تا 112
آدرس ثابت : <http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/280056>

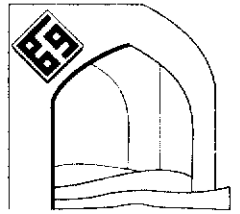
دانلود شده توسط : امینه امیدی
تاریخ دانلود : 1393/03/26 13:48:46

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [فوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.



پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.com



صورت وقف نامه

کتاب مدرسه ای زردوران صفوی



مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

مجتبی ایمانیه*

برقرار بوده و متأسفانه طی یک قرن اخیر به تدریج راه نیستی و زوال را پیموده و تدریجاً خانه های نوساز جای گزین آن مدارس قدیمه شده است.

خوشبختانه گاهی نسخه ای خطی و یا سنگ نوشته ای از آنها به دست می آید که موجب یادآوری کار خیر و نام نیک بانیان خیراندیش آنها می شود. این مدارس مطابق نوشته میرزا حسن خان جابری انصاری در سال ۱۲۹۸ هـ ق خراب شده و به حکم یکی از مجتهدان بزرگ این شهر انجام گردیده و از آجرهای آن در مسجد محله نو، معروف به مسجد فشارکی و مسجد رحیم خان، استفاده شده است.^۱

آقاکافور از خواجه سرایان مقرب حرم شاه عباس ثانی بوده که مدرسه ای به نام خودش در محله کران اصفهان، حوالی مسجد خان، میدان میر کنونی، بنا و وقف بر طلبه علوم دینی اثنا عشریه نموده است و چنان که از متن کتیبه برجای مانده مدرسه آقاکافور مستفاد می شود، مدرسه مذکور وقف بر طلاب علوم دینی اثنا عشری گردیده که در مدرسه مذکور ساکن شده و به افاده و استفاده علوم دینی و

مقاله های «تاریخچه وقف کتاب در اسلام^۱»، «وقف کتاب در تمدن اسلامی^۲» و «دو وقف نامه کتاب از عهد صفوی^۳»، نگارنده را بر آن داشت تا با توجه به سیره نیکوی وقف، از یکی دیگر از واقفان کتاب و مدرسه در اصفهان عهد صفوی که متأسفانه اکنون آثار او از بین رفته، یادی بنماید. شاید رایج ترین نوع وقف در میان مسلمانان، وقف کتاب بوده است و از وقف نامه های مربوط به آنها آگاهی های تاریخی و جغرافیایی بسیاری در مورد ابنیه، نام ها، مکان ها، شهرها، شرط ها و غیره استفاده می شود و نشر آنها زوایای تاریخی بسیاری را روشن خواهد کرد. وقف نامه کتاب و مدرسه کافوریه اصفهان از جمله آنهایی است که نام واقف و خواست او، محل وقف و نشانی موقعیت و شهر و چگونگی استفاده مورد وقف در آن به وضوح بیان گردیده است.

در بین ابنیه و آثار متعدد دوره صفویه در اصفهان مدارس متعددی بنا شده که به وسیله خویشاوندان و مقربان و ملازمان دربار پادشاهان صفوی برای استفاده طلاب علوم دینی ساخته شده بود و تا اواخر عهد قاجاریه هنوز

* آقای مجتبی ایمانیه متولد ۱۳۲۸ هـ ش در اصفهان و فارغ التحصیل رشته تاریخ از دانشگاه اصفهان در سال ۱۳۵۱ هـ ش و مؤلف کتاب تاریخ فرهنگ اصفهان است. این کتاب شامل معرفی مراکز آموزشی اصفهان (از ۱۳۰۰ هـ ق تا زمان تألیف) می باشد. وی همچنین مقالاتی در نشریات مختلف دارد.

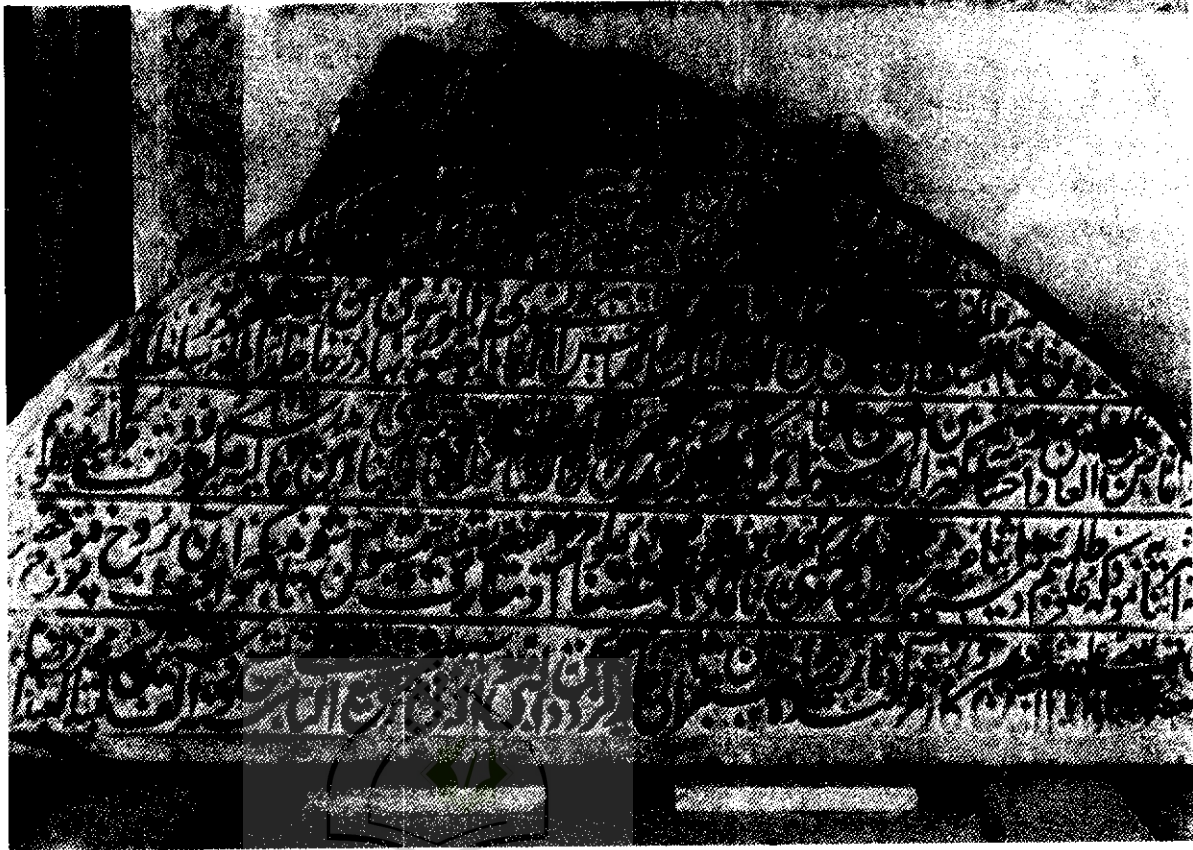
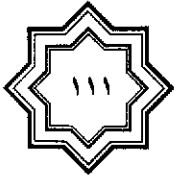
۱. مجله میراث جاویدان، شماره ۷، «تاریخچه وقف در اسلام»، علی رفیعی (علامه رودشتی)، ص ۱۰۴-۱۰۷.

۲. همان، شماره ۸، «وقف کتاب در تمدن اسلامی»، علی رفیعی (علامه رودشتی)، ص ۸۲-۹۳.

۳. همان، شماره ۱۳، «دو وقف نامه کتاب از عهد صفوی»، رضا مختاری، ص ۷۲-۷۵.

۴. تاریخ اصفهان و ری، ذیل حوادث ۱۲۹۸ هـ ق، میرزا حسن خان انصاری، ۱۳۲۱ هـ ش.

از جمله مدرسی که اکنون موجود نیست «هفت مدرسه خواجه» و «هفت مدرسه دنبال نهر فرشادی» و مدرسه مریم بیگم و مدرسه آقامبارک و مدرسه شاهزاده ها و تعداد زیادی دیگر که شرح مفصل آنها در کتاب تاریخ فرهنگ اصفهان، تألیف نگارنده، چاپ ۱۳۵۵ هـ ش دانشگاه اصفهان آمده است.



کتیبه به جای مانده از مدرسه حاجی کافور

مراکز تحقیقاتی و پژوهشی علوم اسلامی

پیوسته به مسجد خان کنونی در اصفهان بوده و تا این اواخر، چنان که دیده اند و بیان می کنند، در باغی در آن نزدیکی ها معروف به باغ پینه دوزها طاق نماهایی از این مدرسه وجود داشته و اکنون تبدیل به خانه های مسکونی شده است.^۶

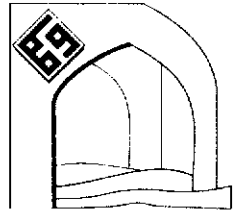
در کتیبه نفیس برجای مانده مدرسه آقا کافور، نام وی «حاجی کافور» صاحب جمع خزاین عامره ذکر شده. مندرجات کتیبه مزبور، که به خط خوش نستعلیق برجسته بر سنگ مرمر حجاری شده و به قلم محمدرضا امامی مورخ به سال ۱۰۶۹ هـ.ق می باشد، بدین شرح است:^۷

در زمان دولت نواب کام یاب سپهر رکاب اشرف اقدس ارفع همایون شاهی مروج مذهب بحق حضرات ائمه معصومین، صلوات الله عليهم اجمعین، السلطان بن السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان بن الخاقان السلطان شاه عباس الثاني الصفوی الموسوی بهادر خان، خلد الله ملكه و سلطانه و افاض علی العالمین بره و احسانه، کمترین این آستان حاجی کافور صاحب جمع

معارف یقینیه مشغول شوند. هم زمان با ساخت و وقف مدرسه مزبور نیز کتاب های زیادی از علوم دینی اثناعشری جهت استفاده طلاب ساکن مدرسه نیز وقف نموده است؛ از جمله دوره کتاب جامع المقاصد فی شرح القواعد محقق کرکی، شیخ علی بن الحسین (۹۰۴ هـ.ق)، بر کتاب قواعد الاحکام علامه حلی (۷۲۶ هـ.ق) بوده است، که به شرح آنها و نقل وقف نامه کتاب و مدرسه می پردازیم.

از این مدرسه غیر از کتیبه سردر آن که بر لوح سنگی مرمری حجاری شده در یکی از ایوان های مسجد خان در محله دارالبطیخ اصفهان نصب است و جز نسخه ای خطی از جلد دوم کتاب جامع المقاصد اثری برجای نمانده. شاردن، سیاح معروف فرانسوی، در سفرنامه مشهور خویش ذکر می کند: آقا کافور یکی از خواجهگان دربار و محافظ خزاین و جواهرات سلطنتی بوده و هنگامی که برای کاری به دیدن او می رود، گوید مرا به مدرسه خود هدایت کرد و در کنار مدرسه کاروان سراسی و باغ و بازارچه ای می باشد. و چنین معلوم می شود که مدرسه کنار نهر یا

۵. سفرنامه شاردن، قسمت مربوط به اصفهان، ترجمه حسین عریضی، ص ۷۱؛ سفرنامه شاردن، ترجمه محمد عباسی، ج ۵، ص ۱۲۵.
۶. تاریخ فرهنگ اصفهان، دانشگاه اصفهان، ۱۳۵۵ هـ.ش، ص ۱۰۵.
۷. به ثبت استاد دکتر لطف الله هنرفر: گنجینه آثار تاریخی اصفهان، ۱۳۵۰ هـ.ش، ص ۶۰۶؛ آثار ملی اصفهان، تألیف ابوالقاسم رفیعی مهرآباد، تهران، سلسله انتشارات انجمن آثار ملی، ص ۳۰.



خزاین عامره خالصاً لله و مخلصاً لوجه بنای این مدرسه عالیه کرد و وقف بر طلبه علوم دینیّه اثنا عشریه نمود که طلبه علوم دینیّه اثنا عشریه در محل مزبور سکنی نموده بافاده و استفادۀ علوم دینیّه و معارف یقینیّه مشغول شوند باشد که ثواب آن بروح پرفسوح حضرت ائمه معصومین، صلوات الله علیهم اجمعین، و بروزگار فرخنده آثار صاحبقران ثانی عاید گردد... بحق النبی و آله فی شهر ربیع الثانی سنه تسع و ستین و الف کتبه محمدرضا الامامی^۸ . **

اما وقف نامه کتاب که در ورق اول نسخه ای خطی از کتاب جامع المقاصد نوشته و ثبت شده و در تاریخ ماه شوال ۱۰۷۳ و وقف مدرسه کافوریه گردیده است؛ این نسخه خطی که ابتدا به شرح آن می پردازیم، اخیراً جزء کتب خریداری شده از ورثه یکی از علمای قدیم اصفهان بوده که از گزند حوادث مصون و محفوظ گردیده و پس از حدود سیصد و پنجاه سال به دست ما رسیده. نسخه یادشده با قطع وزیری بزرگ به قطع ۱۹ × ۲۵ سانتی متر و کاغذ سپاهانی با جلد چرمی تیماج بسیار کهنه در ۲۸۰ ورق که مقدار کمی از صفحات داخلی و برگ آخر نسخه ساقط گردیده است و در جای جای نسخه بین سطور غیر از برگ اول، ۴۶ مورد کلمه وقف و عبارت «وقف مدرسه کافوریه» و «وقف چهارده معصوم، صلوات الله علیه و علیهم اجمعین» به غیر از خط نسخ نسخه نوشته شده است. این نسخه شامل «کتاب المتاجر» و «کتاب الديون و فیه الذین و الرهن و الحجر و الضمان و الصلح» و «کتاب الامانات و فیه الودیعه و العاریه و اللقطه و الجعالة» و کتاب «الغصب و فیه الغصب و الشفعة» می باشد. کتاب جامع المقاصد فی شرح القواعد از محقق کرکی که شرحی مفصل است بر کتاب قواعد الاحکام علامه حلی و به عنوان «قوله قوله» تا مقداری از کتاب نکاح در هفت جلد نوشته شده است و بقیه را دیگران تکمیل نموده اند و آخرین جلد آن نیمه روز شنبه ۱۸ جمادی الاول ۹۳۵ هـ ق به پایان رسیده است.^۹ از این کتاب که جزو کتب مهم فقهی شیعه و جزو مراجع کتب درسی طلاب علوم دینی و مورد مراجعه آنها می باشد، نسخه های خطی فراوانی در کتابخانه های ایران و عراق و سوریه موجود است و فهرست گردیده است.^{۱۰}

از کتاب یادشده، به صورت چاپ سنگی در قطع رحلی در سال ۱۲۷۲ و ۱۲۷۸ هـ ق در ایران چاپ شده^{۱۱} و اخیراً نیز چاپ منقّحی در ۱۴ جلد توسط مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث در قم به صورت حروفی در قطع وزیری چاپ شده است.^{۱۲}

متن وقف نامه کتاب که دارای چهار مهر سجلی می باشد: مهر بیضی کوچک کنار نوشته «الحصه العلیه العالیه الخاقانیه» با متن «الحسن و الحسین ریحانة الجنة ۱۰۵۸»، مهر بیضی بزرگ در زیر نوشته عالی حضرت واقف مزبور اقرار به مضمون مسطور نموده است با متن مهر «الراضی بأمرالله الغنی ابوطالب رضوی» و مهر چهارگوش کوچک با متن «خالص مخلص لوجه الله ۱۰۶۶» و مهر بیضی پایین وقف نامه که باید مهر واقف آقا کافور باشد با متن «ما فیه نجات الله مهر علی کافور». و اینک متن وقف کتاب:

«بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الواقف علی الضمائر و الصلوة علی محمد و آله الذین هم سادات الخلاق فی يوم المحشر و بعد باعث بر تحریر این سطور شرعیة القواعد و المبانی آن است که حبس مؤبد و وقف مؤبد گردانید این جلد کتاب را عالی حضرت سامی رتبت متعالی منزلت رفیع مرتبت رفعت و متعالی اقبال پناه عزت و عوالی و اجلال دستگاه عالی جاهی مقرب حاج الحرمین الشریفین آقا کافور، صاحب جمع خزانه عامره، بر طلبه علوم دینیّه که ساکن اند در مدرسه مبارکه واقعه در اندرون درب کران من محلات جویبارۀ اصفهان مشهور به مدرسه کافوریه مشروط به آنکه نفروشدند و رهن نگذارند و حبس نگردانند و از شهر اصفهان و توابع آن بیرون نبرند و تولیت آن را مفوض گردانید به مدرس شرعی و ناظر مدرسه مزبوره و به تصرف وقف داد و صیغه شرعی خواند ﴿فمن بدله بعد ما سمعه فان﴾ [ما] ائمه علی الذین ینذکونه ﴿ و تغییردهنده وقف مزبور ملعون به لعن خدا و جمیع انبیا و اوصیا و ملائکه مقربین بوده باشد فی التاریخ شهر شوال من شهور سنه ثلث و سبعین و الف من الهجرة المقدسة النبویة، علیه و علی جهادیه [کذا] الف ثنا و تحية.

مهر آقا کافور مورد دیگری از موقوفات آقا کافور، وقف قرآن نفیسی بر روضه آستانه مقدسه حضرت معصومه قم به خط خوش دوست محمد بن سلیمان هروی در دهه یکم جمادی الثانی ۹۶۸ هـ ق در هرات با تذهیب و آرایش به قطع رحلی است که سه سطر در همه صفحات ثلث زرین نوشته شده و اکنون در موزه آستانه حضرت معصومه می باشد. با نوشته وقف حاجی آقا کافور صاحب جمع خزانه عامره بر روضه معصومه قم در رجب ۱۰۹۴ با سجل ابوطالب رضوی در ۲۹ ج که صاحب همان مهر کتاب جامع المقاصد است.^{۱۳}

۸. نگارنده، هنگام تحریر این مقاله، جهت عکس برداری کتبیۀ مدرسه مذکور، با مراجعه به مسجد خان از کتبیۀ مزبور که در سال ۱۳۴۰ هـ ش توسط دکتر لطف الله هنرفر استاد دانشگاه اصفهان دیده و ثبت شده بود، اثری ندید و معلوم نشد که سنگ مرمری یاد شده چه شده و به کجا منتقل گردیده است.

** کتبیۀ یاد شده هم اکنون در گنجینه چهل ستون نگهداری می شود (ر. ک: مقاله «قرآن ها و اشیاء وقفی گنجینه چهل ستون» در همین ویژه نامه).

میراث جاویدان
۹. فهرست نسخه های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ج ۳، ص ۲۸۲.
۱۰. در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی قم با چاپ ۲۴ جلد فهرست نسخه های خطی، تعداد ۸ نسخه معرفی گردیده. در فهرست مدرسه فیضیه قم تعداد ۱۲ نسخه، در فهرست مسجد اعظم قم ۴ نسخه، در فهرست کتابخانه مدرسه مروی تهران ۹ نسخه، در فهرست آستان قدس رضوی تعداد ۱۰ نسخه و در فهرست مدرسه سپه سالار تهران و فهرست مجلس شورای ملی سابق چندین نسخه معرفی شده است.

۱۱. فهرست کتاب های چاپی عربی خانیا با مشار، ص ۲۴۵.
۱۲. معجم المطبوعات العربیة، عبدالجبار رفاعی.
۱۳. فهرست نسخه های خطی کتابخانه آستانه مقدسه قم، محمدتقی دانش پزوه، ۱۳۵۵ هـ ش.